

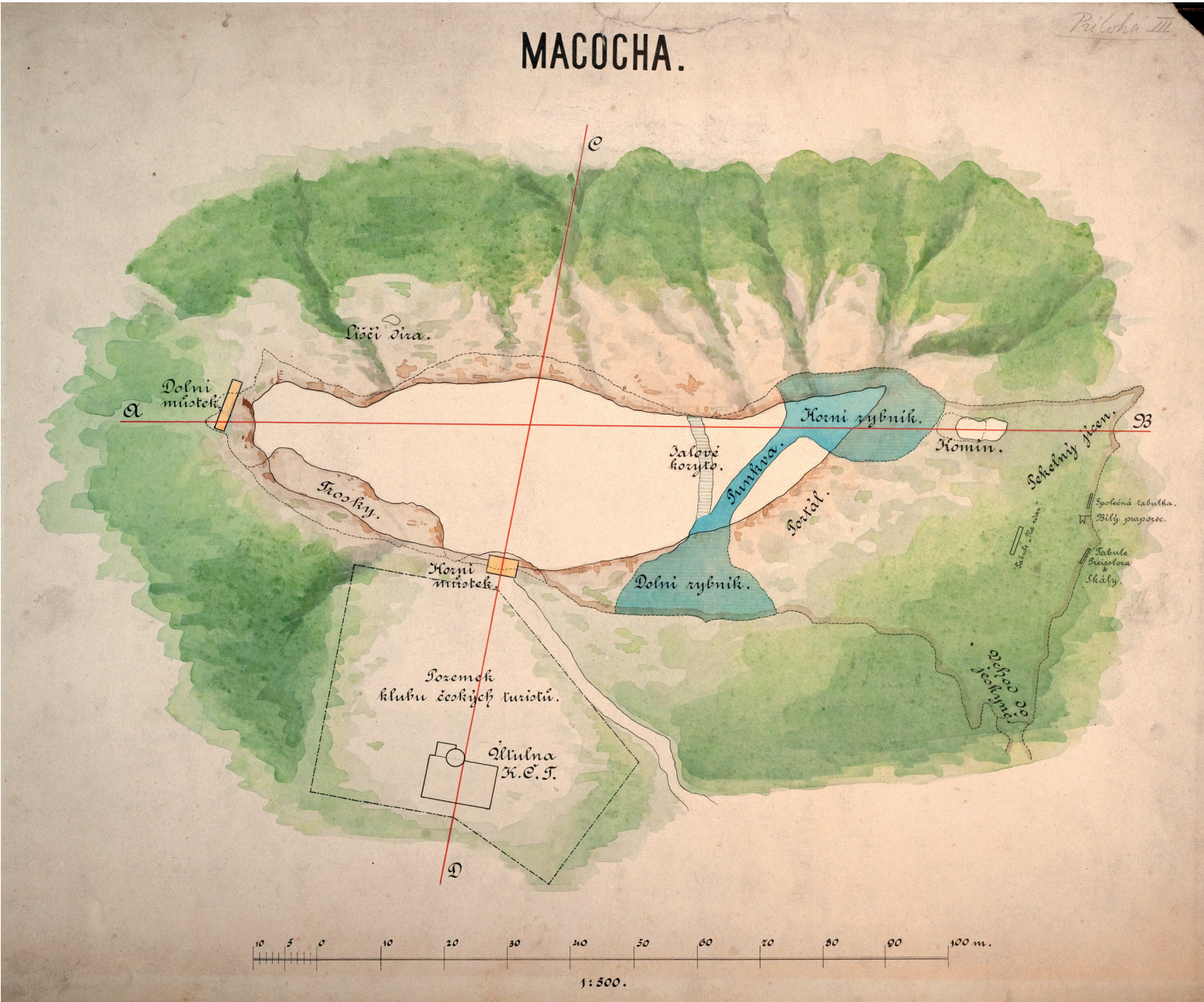
Příběhy starých map jeskyní ČR

Petr Zajíček

Staré mapy měly odjakživa své kouzlo. Často zobrazují něco, co již neexistuje, anebo naváděly k místům obestřeným tajemstvím. Kolem řady historických map kolují legendy či záhady. Staré plány jsou mnohdy mistrně propracované, i když

zakreslené partie neodpovídají skutečnosti. V jiných případech je přesnost až zarážející. Všechny tyto zmíněné atributy najdeme i u historických map českých a moravských jeskyní. A mnoho z nich s sebou nese i neobvyklé příběhy.

Půdorys propasti Macocha z počátku 20. století. Autor Karel Absolon. Zdroj: Archiv Moravského zemského muzea v Brně, Ústav Anthropos, Památník Karla Absolona

Mapování podzemních prostor nebylo a není jednoduchou záležitostí. Zvláště u komplikovaných systémů jeskyní či šachet, které jsou vytvořeny ve více výškových úrovních. A to i v dnešní době, kdy díky moderní technice lze zaznamenat při jediném záměru vzdálenost, směr i sklon. Tvůrcům map dnes navíc usnadňuje práci i software, který záměry převádí přímo do zobrazení. Historie mapování podzemí sahá až do raného středověku, kdy však objektem dokumentace byla důlní díla. Později se v některých zemích objevují i první mapy jeskyně a propastí.

První kartografické pokusy v našich jeskyních

Ve střední Evropě, v první polovině 18. století, započal rozsáhlou dokumentační činnost v jeskyních dvorní matematik a fyzik císařského dvora ve Vídni Jan Antonín Nagel. Jeho asistent, malíř Beduzzi, vytvořil řadu vyobrazení jeskyní a mj. i obrazy, které lze považovat za plány podzemních prostor. Je škoda, že se nepokusil něco podobného vytvořit také v našich Sloupských jeskyních nebo v jeskyni Císařské, kde osvětlená dvojice prováděla průzkum. Z jejich opakovaných návštěv v Moravském krasu se dochoval jen rukopis s unikátními vyobrazeními těchto dvou jeskyní. A tak prvním pokusem o vytvoření mapy krasového útvaru u nás bylo vyobrazení propasti Macochy, které učinil během své expedice Carl Rudzinsky v roce 1784. Milovník přírodních věd a ředitel adamovských

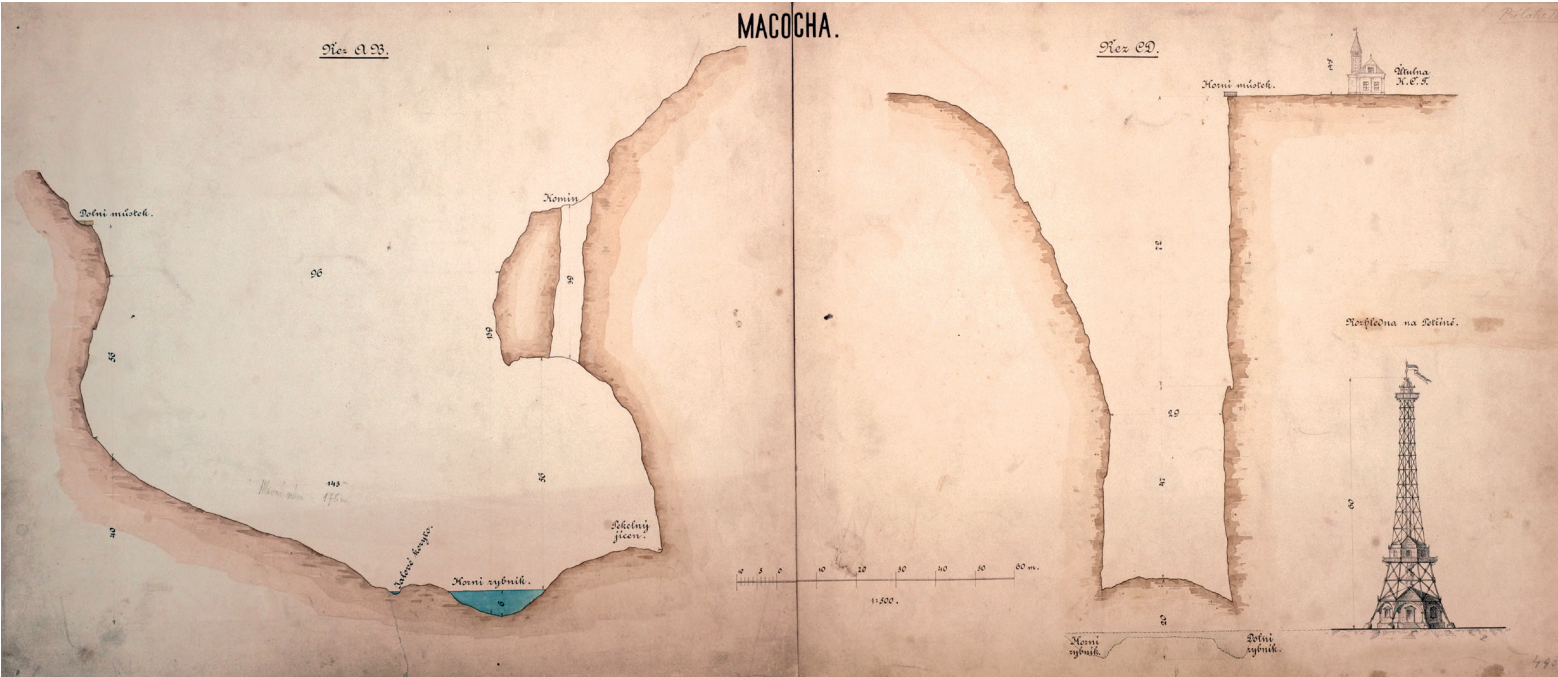
hamrů sestoupil s kolegy dne 23. června na dno Macochy a provedl zde zevrubný průzkum. Z jeho expedice se dochovaly tři originály rukopisu, jejichž součástí jsou půdorysy a vertikální řez propastí. Rozměry a tvary obrovského krasového fenoménu však badatel pouze odhadoval. Výsledné údaje i proporce na „mapách“ jsou zcela nepřesné. Suchou hloubku Macochy odhadl dle ozvěny po výstřelu z pistole na 306 metrů (ve skutečnosti je 138,5 m). Obvod i rozměry dna se liší o desítky metrů. V řezu je ale zakreslena například jeskyně pod dolním můstkem (dnes známá jako Podmůstková) nebo souběžná propast „Pekelný jícen“. Také pozice dvou jezírek je v půdorysu zakreslena správně. Rudzinského kresby jsou historicky velmi cenným dokumentem, i když nezobrazují ani přibližně Macochu v pravých dimenzích.

Podobně jako Rudzinsky na tom byl i další průkopník jeskynního mapování Karl Sűsz. Dvorní inženýr Salmů byl starohrabětem požádán na přelomu 18. a 19. století o vytvoření mapy Sloupských jeskyní, které se nacházely na jejich pozemcích. Vznikl tak jeden půdorys a šest podélných řezů jednotlivými částmi. Profily jsou výtvarně velmi zdařilé, i když nepřesné, půdorys je jednodušší a směry a proporce jednotlivých chodeb také neodpovídají skutečnosti. I zde lze předpokládat, že všechny údaje, použité pro tvorbu plánů byly pouze odhadovány. Je zvláštní, že vzdělaný

inženýr nepoužil alespoň kompas a motouz, protože i takto vybaven by se dopracoval přesnějších údajů.

Počátky vzniku exaktních map v našem krasovém podzemí

Zlomovým okamžikem z pohledu mapové dokumentace na území krasu byl rok 1807. To byl pověřen další knížecký inženýr, tentokrát však Lichtenštejny, aby zmapoval významnou jeskyni v jejich panství. Podzemní systém Křtinského údolí, který byl v té době považován za rozsáhlejší než Sloupské jeskyně, a to Výпустek. Již v té době zde Lichtenštejnové provozovali občasné organizované návštěvy a chtěli v prostorách Výпустku provést úpravy pro snazší přístup. Mapovací práce precizně provedl Antonín Lola a jeho půdorys se tak stal první skutečně přesnou mapou jeskyně u nás. Lolův plán Výпустku použil pro svou práci Josef Szombaty v 80. letech 19. století a poté ležel více než 100 let v lichtenštejnském archivu dá se říci v zapomnění. Jeskyní badatelé 20. století jej považovali za ztracený nebo zničený. Až roku 2011 byl vypátrán autorem tohoto článku a poprvé v historii publikován. Lolův půdorys patří s rozměry 175 x 196 cm k největším mapám archivu Lichtenštejnů ve Vídni. Plán zachycuje všechny tehdy dostupné prostory Výпустku kromě nižších propastovitých úrovní a také v ní není zakreslen Salmův Výпустek, který údajně znal starohrabě Salm. Lolova mapa

Profily propasti Macocha z počátku 20. století. Autor Karel Absolon. Zdroj: Archiv Moravského zemského muzea v Brně, Ústav Anthropos, Památník Karla Absolona

obsahuje také podrobnou legendu s popisem jednotlivých částí jeskyně, což je nesmírně cenné.

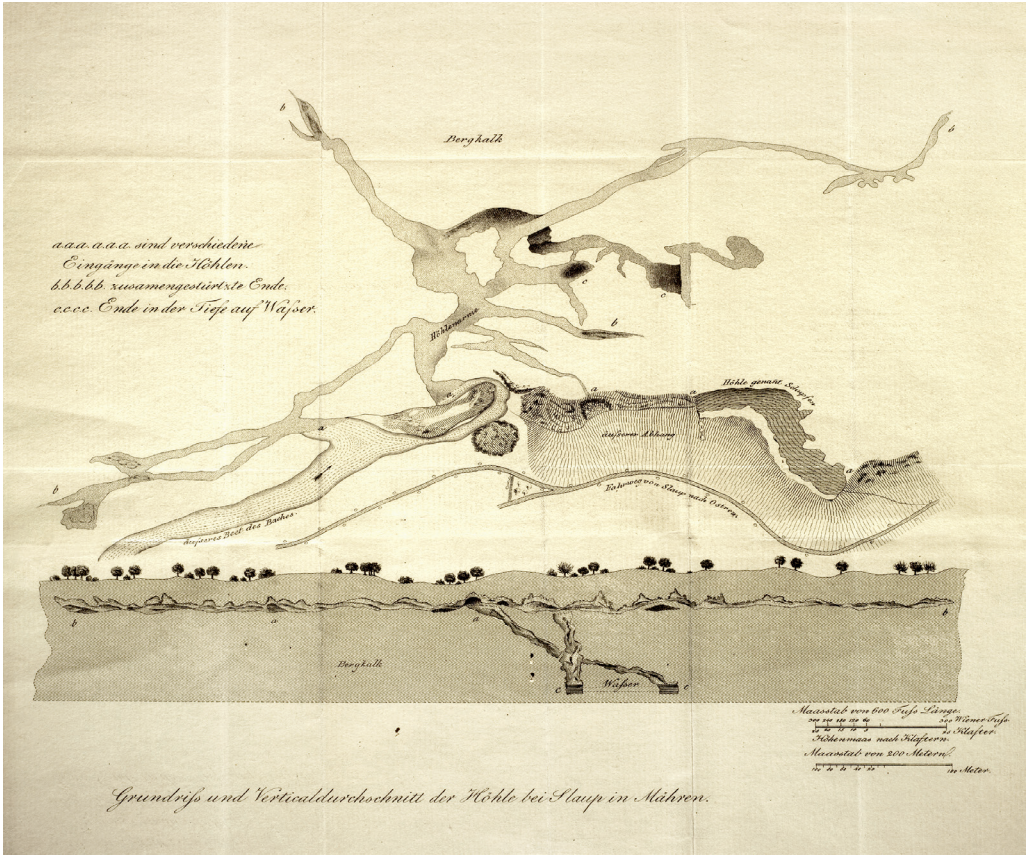
Po Lolovi trvalo několik desetiletí, než vznikly na našem území další mapy jeskyní. Pouze známý profil Rudzinského Macochy a Sús-zův půdorys Sloupských jeskyní publikoval ve svém díle o geognostických poměrech Blanenska osvícený přírodovědec a vynálezce Karl von Reichenbach. Až roku 1845 vytvořili J. Ebner a F. Špatný patrně první mapu jeskyně v Českém krasu – půdorys a řez Prokopské jeskyně. Tehdy asi 120 metrů dlouhá prostorná chodba byla zpřístupněna schodišti, což je v plánu patrné. Jeskynní prostory byly roku 1887 zcela zničeny těžbou vápence a také místo uložení originálu mapy není známo. Je pravděpodobné, že se plán ztratil nebo byl zničen. Naštěstí však existuje kvalitní reprodukce v rukopisu Václava Mandíka z roku 1889: Dějiny Butovic a Jinonic.

Mapování jeskyní ve 2. polovině 19. století

Významnou etapou speleologické kartografie bylo období 50.–70. let 19. století. V té době působila na území Moravského krasu výzkumná skupina vedená Jindřichem Wankelem. Jeho spolupracovníci, inženýři Antonín Mládek a Alois Medritzer, byli hlavními tvůrci map tehdy známých významných jeskyní. Díky jejich pečlivé práci existuje soubor přesných a graficky velmi krásných map Sloupských jeskyní, Rasovny, Býčí skály, Rudického propadání a Ochozské jeskyně. Navíc, dle historických pramenů byly stejnými autory vytvořeny podobné plány jeskyní Kateřinské, Císařské a propasti Macochy. Ty se však dle Wankelova vnuka Karla Absolona nedochovaly, což je nesmírná škoda. Zvláště zajímavý by byl plán Kateřinské jeskyně, jak vypadala v původním stavu před objevem nové části a zpřístupněním veřejnosti. Dokumentační práce Wankelovy skupiny byly často doprovázeny novými objevy. Ve Sloupských jeskyních pronikli badatelé poprvé ve spodních patrech do jeskyní Wanklových a také k Wankelovu jezírku. Objevili také podstatnou část systému ponoru Rasovny a také v Rudickém propadání se dostali do nových částí. Nejkrásněji výtvarně a barevně zpracované jsou Mládkovy mapy Sloupských jeskyní (1856), Rasovny (1858) a Býčí skály (1867). Všechny plány jeskyní Wankelovy skupiny obsahují vždy půdorys a podélný řez.

Mapa Svatoprokopské jeskyně z roku 1845. Autoři J. Ebner, F. Špatný. Zdroj: Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sg. 5940

Půdorys Sloupských jeskyní z počátku 19. století. Autor Karl Süsz.

Půdorys jeskyně Netopýrka z roku 1880. Autor Florian Koudelka. Zdroj: Archiv Moravského zemského muzea v Brně, Ústav Anthropos, Památník Karla Absolona

V 60. letech 19. století vzniká krátce po objevu Chýnovské jeskyně v roce 1863 její první mapa. Autoři byli zároveň pověřeni prozkoumat tuto novou jeskyni v Pacově hoře odrytou těžbou mramoru. Dokumentaci a popis provedli známí přírodovědci Antonín Frič, Jan Krejčí a jistý Ing. Wett. Výsledkem jejich práce byl jednoduchý půdorys jeskyní a tři podélné řezy. Mapy obsahuje popisky a také údaje o azimutu směrů chodeb.

Na začátku 70. let vznikají další mapy jeskyní Moravského krasu. Další Wanklův spolupracovník, Antonín Špaček vytvořil mapy jeskyní Býčí skála a Výpustek. Zajímavý je soubor map důlních děl v krasovém ostrůvku, již odděleném od severní části Moravského krasu u Němčic. V soustavě štol se těžila železná ruda, která vyplňovala ve formě limonitu a goethitu krasové kapsy. Při těžbě bylo odkryto i objeveno několik zčásti nebo zcela zatopených izolovaných krasových domů a chodeb s překrásnou sekundární výzdobou v podobě krystalických drúz kalcitu. Výzdoba byla z velké části zničena. Ze souboru map, jejichž autorem byl Ernest Verganin, je nejzajímavější komplexní podélný profil s vyznačením vodní hladiny a krasových prostor. K podzemí Němčicka se také vztahuje legenda o křišťálové kapli, kdy jeden z horníků jménem Prokop objevil nádhernou prostoru plnou krystalů v době, kdy už rudy v podzemí ubývalo. Zároveň bylo v prostore takové množství rudy, že zajistila živobytí místním občanům. Pověst bude z velké části

pravdivá, protože právě onu kapli plnou krystalů popisují krasoví badatelé, Wankel i Kříž, kteří jeskyni navštívili. Všechna krása prostory včetně hlubokého zelenavého jezera však byla těžbou zlikvidována.

V poslední čtvrtině 19. století vzniklo mnoho dalších plánů jeskyní. Podíleli se na nich především Josef Szombathy a Martin Kříž. Oba známí badatelé nakreslili mapu Výpustku. Szombathyho mapa byla velmi podrobná. Martin Kříž také vyhotovil mapu Sloupských jeskyní, Býčí skály či Ochozské jeskyně. Nelze opomenout ani dokumentační práce Antona Rzehaka a Alexandra Makovského, kteří mimo jiné publikovali poprvé plán Sloupských jeskyní včetně Eliščiny jeskyně objevené roku 1879. Zajímavým počinem byly náskresy Macochy, které vytvořil pedagog a přírodovědec Richard Trampler. Půdorys a dva vertikální profily sice přesné v některých rozměrech nebyly, ale proporce dutiny světoznámé propasti se již blížily skutečnosti. Tramplerovy nepřesnosti byly způsobeny tím, že propast zaměřoval pouze z povrchu na dostupných místech, ale na její dno nikdy nesestoupil. K ojedinělým pracím patří také do nedávné doby zcela neznámý první plán jeskyně Netopýrky v jižní části Moravského krasu, jehož autorem byl Florian Koudelka. Zajímavé, že tuto jeskyni autor mapy nazývá podle sebe – „Florians höhle“. Obsahuje také ručně psané údaje o záměrech a stručnou legendu. Mimo oblast Moravského krasu je významná Szombathyho první mapa Mladečských jeskyní vytvořená roku 1882. O tři roky později nakreslil první mapu Supíkovicke jeskyně (dnes jeskyně Na Špičáku) zeť zakladatele lázní v Jeseníku Vincenta Priessnitzte, Johan Ripper.

Mapy Karla Absolona z počátku 20. století

Nejucelenější kolekci historických map jeskyní vytvořil náš nejznámější krasoví badatel Karel Absolon. Na našem území mapoval pouze jeskyně Moravského krasu a jeho práci lze rozdělit do dvou souborů map. Je pochopitelné, že drobné jeskyně v metrech až desítkách metrů byly sice zmapovány přesně, avšak finálním výstupem byl půdorys a řezy v jednoduchým konturách. Přesto i tyto mapy obsahovaly údaje o nadmořské výšce, poznámky o komínech, předpokládaném pokračování a podobně. Druhou skupinou byly vysoce podrobné, většinou barevně odlišené a rozměrné mapy nejvýznamnějších jeskyní severní části Moravského krasu.

Šlo o jeskyně Sloupsko-šošůvské, Rasovnu, Císařskou, Propastovitě bludiště a Starou Rasovnu (ta pouze v černobílé verzi). Všechny tyto plány obsahují podrobné půdorysy, množství podélných a příčných profilů a obrovské množství poznámek s daty objevů, jmény objevitelů, opět nadmořskými výškami, zmínkami o těsných úžinách atd. Soubor těchto zcela výjimečných a propracovaných map a ještě podobně podrobné mapy menších rozměrů několika dalších jeskyní vznikly na začátku 20. století a byly publikovány v podobě příloh v autorově výpravné knize z roku 1911 „Kras Moravský a jeho podzemní svět“. Krom toho ještě Absolon vytvořil například barevný, ručně kreslený profil jeskyně Rudické propadání, který nebyl až do dnešní doby nikdy publikován.

Další autoři map v první polovině 20. století

Po 20. letech již Absolon nemapoval, jeho objevy např. v Punkevních jeskyních kartograficky zpracovával Ing. Bedřich Locker. Tentýž autor nakreslil také první mapu jeskyně Balcarka v roce 1933. Významným autorem řady map ve 20. a 30. letech byl také Karl Feitl. Z počátku 20. století stojí za zmínku také první mapa Zbrašovských aragonitových jeskyní, kterou vytvořil neznámý autor nedlouho po objevu jeskyně v roce 1912.

Koncem 30. let vznikla také první, ručně kreslená barevná mapa Javoříčských jeskyní, které byly objeveny v roce 1938. Autorem byl syn hlavního objevitele Viléma Švece Bedřich. Za druhé světové války působila v Moravském krasu speleologická skupina, v níž pracoval i architekt Josef Jalový. Byl autorem řady významných povrchových map, ale i částí jeskyní, které skupiny objevila. Zcela výjimečné jsou jeho náčrtky interpretací geofyzikálních měření, která v Moravském krasu prováděl ve spolupráci s geofyzikem J. Meislem.

Konec 40. let 20. století byl určitým mezníkem v mapování a další dokumentaci jeskyní. Zdokonalovala se technika a ručně kreslených map postupně ubývalo. Nelze říci, že by mapy s puncem „historická“ či „stará“ nevznikaly. Na území České republiky se začal utvářet Speleologický klub rozčleněný na mnoho významných skupin. Z této organizace se pak zrodila roku 1979 Česká speleologická společnost. Výzkum a dokumentaci skupiny Josefa Jalového tak lze považovat za poslední práce v „historickém duchu“.